

Миломир Максимовић

докторанд

Трагом заборављених богомоља — прилог познавању старије црквене историје Ужичког краја

Сажетак: У раду се, на основу оскудних писаних извора (османских и српских) и резултата истраживања локалитета Црква Ружица — Ше'ова џамија (данашња Топличка улица), разматра постојање најстарије познате цркве у Ужицу. Аутор ће такође представити резултате својих дугогодишњих истраживања локалне историје бајинобаштанског села Јакаљ, са нагласком на црквену историју, коју прати пре свега кроз микротопониме, народна предања и сачуване некрополе.

Кључне речи: црква, црквиште, поп, храм, џамија, некропола, Ужице, Јакаљ

Прво писано, посредно сведочанство о постојању цркве и црквене организације у Ужицу, потиче тек из првих деценија 16. века. У османском попису из 1516. године, у попису даждина ужичких хришћана, помиње се и извесни поп Петар.¹ И у наредном сачуваном поименичном попису Смедеревског санџака из 1525. године наилазимо на помен свештених лица на територији Ужица. У насељу где су живели хришћани помиње се неки Тотор, син попа Раденка, и баштина попа Вукача, тада у поседу Давуда, сина Ибрахима.² Као што видимо, османски чиновници попа Петра помињу као свога савременика, док непуну деценију касније помен свештених лица односи се на ликове из скорије прошлости. Изгледа као да је Православна црква у насељу поред Ђетиње узмицала испред освајача и вере коју су са собом донели. И заиста, од тада, према сачуваним детаљним пописима Смедеревског санџака насталим током 16. века, свештена лица се више не помињу на овим просторима, а хришћана је све мање. Насупрот томе, непрестано расте број муслимана (пре свега домаћих), исламских верских старешина и исламских богомоља.³ Средином наредног, 17. века, турски писац Хаџи Калфа опис града који је посетио на својим путовањима започиње излагањем о османском освајању: „Кад је султан Мехмед Освајач ишао у Босну, дође му из Ужица, од стране грађана који су били незадовољни својим поглаваром некакав поп, да би га склонили да пође да освоји Ужице, претпостављајући да је врло лако заузети Ужице ако се запале куће испод града. Султан Мехмед послуша тај савет, запали куће како

¹ „Шира Петра попа, медри 20...280 акчи“. Реч је о Поименичном попису Смедеревског санџака из 1516. године. А. С. Аличић. *Турски кайасџарски њојиси неких њодручја зајадне Србије I*, Чачак 1984, 345.

² А. С. Аличић. *Турски кайасџарски њојиси неких њодручја зајадне Србије I*, Чачак 1984, 484.

³ Види: Детаљни попис Смедеревског санџака из 1525. године, А. С. Аличић. *Турски кайасџарски њојиси неких њодручја зајадне Србије I*, Чачак 1984, 479–485; Детаљни попис Смедеревског санџака настао између 1528. и 1559. године, А. С. Аличић. *Турски кайасџарски њојиси неких њодручја зајадне Србије II*, Чачак 1985, 348–356; Детаљни попис Смедеревског санџака настао 1559/60. године, А. С. Аличић. *Турски кайасџарски њојиси неких њодручја зајадне Србије III*, Чачак 1985, 43–53; Детаљни попис Смедеревског санџака настао 1572. године, А. С. Аличић. *Турски кайасџарски њојиси неких њодручја зајадне Србије III*, Чачак 1985, 265–275.

му је казано, и град му се преда.⁴ Ова легенда, коју је османски путописац готово сигурно забележио од мештана Ужица, вероватно није дословце тачна, али је ипак занимљива за нашу тему. Она показује да је код локалног становништва, до тог тренутка углавном исламизованог, сачувано предање о некадашњем постојању ужичког свештенства. Оно је оличено у легендарном лику попа коме је, непосредно пред османско освајање, поверена угледна улога представника становника насеља у долини Ђетиње.

Помен попова — у османским пописима и локалној легенди, индикативан је за постојање црквене организације, а самим тим и неке врсте храма на подручју средњовековног насеља, које у предвечерје османског освајања, средином 15. века, имало статус трга. И сама чињеница да је Ужице већ у 14. веку било важно насеље на раскрсници трговачких путева који су водили ка Подрињу, Полимљу и Поморављу, упућује нас на претпоставку да је морало имати барем некакав храм. На то нас наводи и познавање материјалних структура позносредњовековних урбаних насеља хришћанске Европе, у којима је црква један од централних објеката. По нашим сазнањима, питање постојања најстарије цркве у Ужицу није посебно разматрано у досадашњим важнијим прегледима историје овог града.⁵

Стога је важно указати на дело *Самоуки рукопис*, Миладина Т. Радовића (1852–1915).⁶ Овај ужички занатлија и својеврсан хроничар, започео је да пише у педесет и деветој години живота како би, пре свега својим потомцима, оставио аутентично сведочанство о времену у коме је живео. За нашу тему битно је да М. Радовић пише о најстаријој ужичкој цркви, а затим се тој теми неколико пута спонтано враћа. Локална легенда повезивала је стару, камену, *Алајбејову џамију*, са средњовековном *црквом Ружицом*, најстаријом познатом хришћанском богомољом у граду, која је након османског освајања у XV веку претворена у џамију.⁷ По предању, храм на брегу изнад Уремовачког потока био је у својој историји три пута црква, и три пута претваран у џамију.⁸ Ова легенда била је позната и у време Првог српског устанка, па је, након освајања вароши и тврђаве 1807. године, џамија — Срби су је звали *Ше'ова* — преобраћена у цркву.⁹ Миладин пише да су многи Ужичани које је познавао крштени у поменутој цркви током трајања устанка, а тамо су се њихови родитељи у то време и причешћивали. Након слома 1813. године, над храмом се поново надвио полумесец.¹⁰ Велики пожари и разарања који су пратила српско-турске сукобе

⁴ С. Новаковић, *Хаџи Калфа или Ђаџид Челебија, турски географ XVII века*, Споменик СКА 18(1892) 70.

⁵ С. Мишић, *Ужице*, у: *Лексикон градова и њихова средњовековних српских земаља-према писаним изворима*, Београд 2010, 303–308; М. А. Поповић, *Историја Ужица. Прештампано из Извештаја Ужичке гимназије за 1913/14. годину*, Ужице 1924; М. Поповић, *Ужички град*, Ужице 2004; Г. Томовић, *Средњи век*, у: *Историја Титовој Ужици (до 1918) I*, Титово Ужице 1989, 117–164; О. Зиројевић, *Град и нахија до 1683. године*, у: *Историја Титовој Ужици (до 1918) I*, Титово Ужице 1989, 189–212.

⁶ М. Т. Радовић, *Самоуки рукопис*, Ужице 2006².

⁷ Цркве Ружице, као и легенде о њима, интегрални су део српског Православља. О црквама Ружицама види: М. Динић, *Из историје Београда*, у: *Српске земље у средњем веку: историјско-географске студије* (приредио С. Ђирковић), Београд 1978, 341–347.

⁸ М. Т. Радовић, *Самоуки рукопис*, Ужице 2006², 25, 110–113, 129.

⁹ Срби су првобитни назив џамије у 19. веку ређе користили, или је он до тог времена потпуно нестао из употребе. Звали су је Ше'ова џамија због успомене на Шејха Мехмеда, старешине ужичке хелветијске текије. Жалбе на похлепу ужичких спахија и противљење израбљивању раје довело га је до отвореног сукоба са неистомишљеницима. Био је принуђен да се затвори у Алајбејову џамију и одатле брани са својим присталицама пуцајући у нападаче. М. Т. Радовић, нав. дело, 110–112; Р. Тричковић, *Ужице у 18. веку*, у: *Историја Титовој Ужици, (до 1918) I*, Титово Ужице 1989, 266–269.

¹⁰ М. Т. Радовић, нав. дело, 25, 26. Радмила Тричковић је, истражујући историју Ужица у 18. веку, дотакла питање цркве у којој је служио ужички и зворнички митрополит Алексије. Наиме, изгледа да је поме-

1862. године, као и каснија небрига, претворили су тадашњу џамију у руину. Радовић пише са неверицом и гнушањем о томе како је богати ужички трговац Илија Јокановић, први председник ужичке општине, успео да, посредним путевима, откупи камен храма. Упркос отвореном, најалост краткотрајном негодовању суграђана, искористио је материјал светиње двеју вера за изградњу зграде на Слануши, у време Велике источне кризе 1876. године.¹¹ „Кроз так’о време ти је прошла Црква Ружица, а доцније Ше’ова џамија док није Србија постала самостална држава, а кад то би, Срби јој доакаше, и то најбољи газда из Ужица. Камен узиди у кућу, а од тесите сиге начини нужник. Диван човек!“¹² Неке Ужичане овај догађај је толико потресао да су га проживљавали поново у сновима, други су маштали шта би било да је било средстава да се црква на време обнови.¹³

Ипак, остаци зидова старих грађевина били су видљиви на брежуљку изнад данашњег Каменог корита, у Топличкој улици, све до последње деценије 20. века. Њих су стари Ужичани и њихови потомци звали Ше’ова џамија, или само џамија. Крајем девете деценије 20. века одлучено је да се уклоне ови, за многе непотребни, трагове прошлости како би се направио што већи паркинг за оближње „Војне зграде“. Узалуд је историчар уметности Зоран Јанчић, кустос Народног музеја у Ужицу, на разне начине покушавао да стопира рушење, обилазећи и молећи градске званичнике да не уништавају тако вредан културно-историјски и верски објекат. Имао је подршку историчара Милорада Искрина, тадашњег председника Извршног савета СО Ужице. Јанчић, који се позивао на прво издање *Самоукој рукопис*, указивао је на то да се не руше само остаци џамије и оближњих турбета, већ и најстарија градска црква. Ипак, молбе нису уродиле плодом. Супротно очекивањима, надлежни Завод за заштиту споменика културе Краљево, проценивши да локалитет није од нарочитог значаја, дао је одобрење да се радови наставе.¹⁴ Једино је постигнуто да се добије мало времена (од 9.8 до 13.8.1990 године) како би археолог Јармила Ђурић и поменути Зоран Јанчић, кустоси Народног музеја у Ужицу, истражили локалитет. Међутим, у тако кратком периоду није било могуће спровести нека озбиљна истраживања. Зидови који су све више израњали из земље нису детаљно испитани, постављене су тезе које у тим условима није било могуће доказати, пронађени су остаци два скелета који су заувек остали — као и много тога у вези са овим локалитетом — енигма. Касније, када је паркинг већ прекрио зидове, у близини локалитета пронађен је остатак камене *фијале*, која је класификована као средњовековна. Данас је то једини остатак најстаријег храма у граду. По Ужицу се још увек прича да је део материјала са локалитета завршио на Градској депонији на Сарића осоју.¹⁵ Тако су једини остаци средњовековног трга Ужица и рет-

нути митрополит кренуо у избеглиштво 1737. године управо из Ужица. Стога је ауторка претпоставила да је у периоду између 1717–1737 у Ужицу постојала црква. Р. Тричкових, *Ужице у 18. веку*, у: *Историја Титовој Ужици*, (го 1918) I, Титово Ужице 1989, стр. 278, 279. Стога би у предању по коме је храм који је тема нашег рада био три пута црква могло бити истине — први пут био би пре првог претварања у исламску богомољу, други пут у 18. веку, и трећи у време Првог српског устанка.

¹¹ М.Т.Радовић, нав. дело, 26.

¹² М.Т.Радовић, нав. дело, 111, 112.

¹³ Радовић је забележио јако сликовит сан неког Велише, који као да одражава став тадашњих Ужичана према Илији Јокановићу. Сањао је да поп и хоца пљују један другог преко куће богатог трговца који је срушио храм, па ју је пљувачка двојице свештеника целу прекрила, као и самог Јокановића. М.Т.Радовић, нав. дело, 112.

¹⁴ Народни музеј Ужице, Документација о цркви Ружици — Шеховој џамији (несређена грађа), Завод за заштиту споменика културе Војној пошти 6903, 21. о2. 1989.

¹⁵ О налазу фијале (стилизована камена посуда, зависно од намене могла је служити као посуда за

ки остаци моћног шехера Ужица капитулирали у време Титовог Ужица, кривицом људи који очигледно нису марили ни за цркве, ни џамије, нити за културно-историјску баштину овога народа.

Располажемо са свега два кратка описа храма. Елвија Челебија, чувени османски путописац, пише: „између свих (џамија, нап. аутора) истиче се лијепа, каменом зидана Алајбегова џамија, која је у добром стању. То је врло свијетла, пространа, привлачна џамија, а сва је покривена чистим, плавим оловом.“¹⁶ И Миладин Радовић је описује бираним речима. Каже да је била „дивна“, а затим и да ју је „дивота било погледати са сваке стране“. На узвишењу, окренута ка истоку, била је „ремек дело старе техникe и зидарства“. Подсећала га је на грађевине „из доба Немањиха“.¹⁷ Мудри ужички пекар нам скреће пажњу на један битан детаљ — првобитна црквена врата, која су Турци зазидали када су храм претворили у џамију, била су видљива све време њеног постојања.¹⁸ Стара врата несумњиво су била вечни подсетник ужичким хришћанима на њихову отету цркву *Ружицу*, доказ да је легенда о њој много више од легенде.

Остаје питање када је богомоља која се налазила на брегу изнад равнице поред Ђетиње претворена у џамију. Аутори који су се бавили Ужицем у османском периоду слажу се да је *Ше'ова* џамија она која је раније била позната под именом *Алајбегова*.¹⁹ У горепомнутим османским пописима наилазимо на војводу Рустема који је, према дефтеру из 1525. године поседовао ливаду у близини насеља.²⁰ У следећем дефтеру (насталом између 1528. и 1559. године), првом у коме се не помиње ниједан православни свештеник у *џемајлу хришћана*, налази се попис махале војводе Рустема. У њој се не помињу исламски свештеници, за разлику од осталих махала, што значи да највероватније није имала муслимански храм.²¹ У наредном попису (1559/60. године) помиње се махала месџида покојног Рустема војводе, миралаја.²² *Миралај* или *алајдеи* је старешина спахија у Санџаку.²³ Дакле, Алајбегова џамија, коју помиње Евлија Челебија, готово сигурно „израсла“ је из месџида миралаја одн. алајбеге Рустема војводе.²⁴ У том случају, хришћанска богомоља претворена је у исламску највероватније између 1528. године и 1559/60. године, јер је тада махала без месџида постала махала са месџидом. Велико присуство патронима *син Абдулаха*, карактеристичног за ренегате, у први пут споменутој махали Рустема вој-

освећену воду, крстионица, а могла је бити и део декоративне фонтане) касније је обавештен и „сада по којни, жички епископ Хризостом. Он је сматрао да се ради о посуди за освећену воду. Уочена је сличност остатка ове фијале са другим средњовековним фијалама сачуваним у нашим манастирима. Народни музеј Ужице, Документација о цркви Ружици — Шеховој џамији (несрећена грађа), Белешке Зорана Јанчића. Поменуте информације потврдио је и историчар Милорад Искрин, са којим смо разговарали 31.9.2014. године.

¹⁶ Е.Џељеби, *Putopis: odlomci o jugoslovenskim zemljama*, Сарајево 1996, 386.

¹⁷ М.Т.Радовић, нав. дело, 26.

¹⁸ М.Т.Радовић, нав. дело, 110.

¹⁹ О.Зиројевић, *Град и нахија до 1683. године*, у: *Историја Титовој Ужици (до 1918)* I, Титово Ужице 1989, 192; Р.Тричкових, *Ужице у 18. веку*, у: *Историја Титовој Ужици, (до 1918)* I, Титово Ужице 1989, стр. 269; В.Мацура, *Шехер Ужице у другој половини 18. века*, у: *Историја Титовој Ужици (до 1918)* I, Титово Ужице 1989, 295.

²⁰ А. С. Аличић, *Турски каталогарски пописи неких пограничја зајадне Србије I*, Чачак 1984, 484.

²¹ Детаљни попис Смедеревског санџака настао између 1528. и 1559. године, А.С. Аличић, *Турски каталогарски пописи неких пограничја зајадне Србије II*, Чачак 1985, 354.

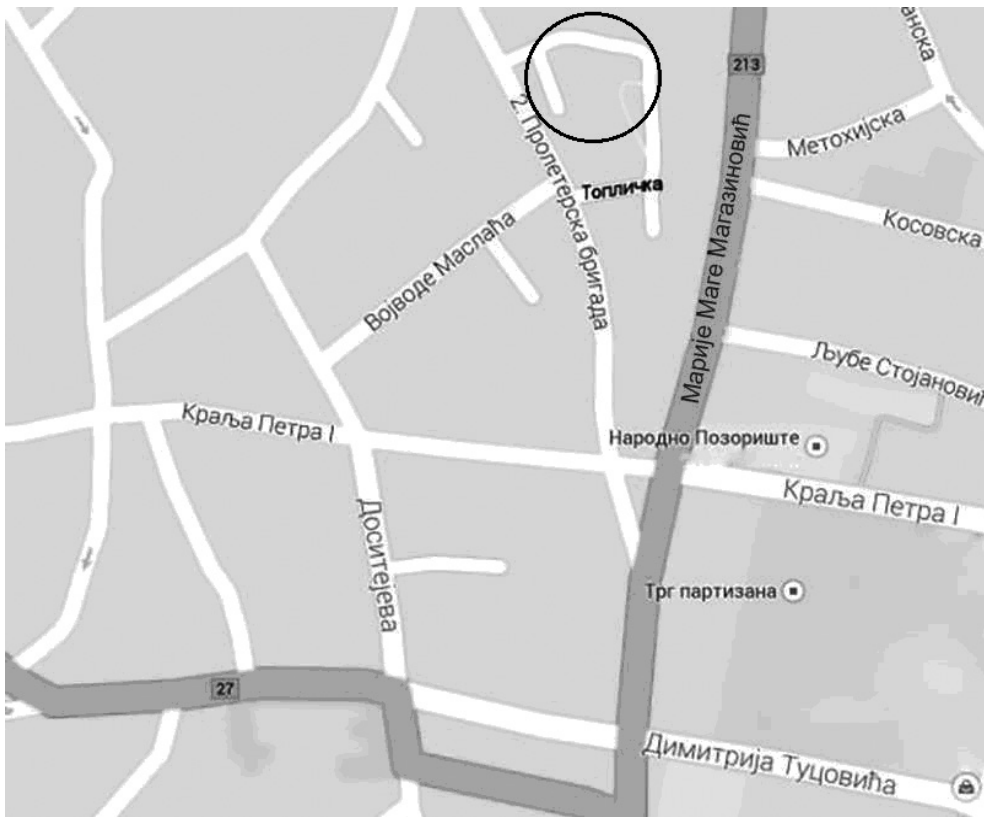
²² Детаљни попис Смедеревског санџака настао 1559/60. године, А. С. Аличић, *Турски каталогарски пописи неких пограничја зајадне Србије III*, Чачак 1985, 50,51.

²³ Детаљни попис Смедеревског санџака настао 1559/60. године, А. С. Аличић, *Турски каталогарски пописи неких пограничја зајадне Србије III*, Чачак 1985, 560,557.

²⁴ Е.Џељеби, *Putopis: odlomci o jugoslovenskim zemljama*, Сарајево 1996, 386.

воде, одаје утисак да је претварање хришћанске богомоље у муслиманску уследило након исламизације њених парохијана.²⁵

Данас на паркингу у Топличкој улици, испред тзв. „Војних зграда“ нема ни спомен-плоче која би пролазницима указивала да је на том месту било миленијумско духовно жариште — најстарија позната црква предосманског Ужица, и најпознатија ужичка џамија. Последњих неколико година актуелна је изградња нове цркве на узвишењу Караула, на коме се налазило спољно утврђење Ужичког града.²⁶ Иронијом судбине, две деценије након што су направили паркинг преко остатака цркве, Ужичани праве цркву тамо где је никада није било — унутар некадашње фортификације, чији су зидови још увек видљиви. Остаје нам само да се надамо се да ће се убудуће водити више рачуна о преосталој културно-историјској баштини овога града. Паметноме доста.

Карта бр.1: Уоквирени простор представља некадашњу локацију храма²⁷

²⁵ Детаљни попис Смедеревског санцака настао између 1528. и 1559. године, А.С. Аличић. *Турски кашастарски ѱойиси неких ѱодручја зајадне Срдије II*, Чачак 1985, 354; Детаљни попис Смедеревског санцака настао 1559/60. године, А. С. Аличић. *Турски кашастарски ѱойиси неких ѱодручја зајадне Србије III*, Чачак 1985, 50,51.

²⁶ Према истраживањема Марка Поповића, једног од највећих српских стручњака за фортификације, на вису Караула налазило се утврђење које је подигао Милан Обреновић (брат Милоша Обреновића) како би ојачао одбрану Ужичког града, тада у рукама устаника. М. Поповић, *Ужички град*, Ужице 2004³, 134,135.

²⁷ Захваљујем архитекти Љубици Јовановић на помоћи коју ми је пружила приликом израде ове карте.

Слика бр.1: поглед на остатке храма и грађевине за коју се претпоставља да је била турбе током археолошких истраживања 1990. године (фотографисао Зоран Јанчић)

Слика бр.2: поглед на остатке храма и грађевине за коју се претпоставља да је била турбе током археолошких истраживања 1990. године (фотографисао Зоран Јанчић)

Слика бр.3 : Фијала пронађена недалеко од локалитета Црква Ружица-Ше'ова цамија (фотографисао Миломир Максимовић).
Тренутно се налази у приземљу музеја у Јокановића кући.

Црквиште на Игришту у селу Јакаљ

На коси која се, омеђена Дробњачким и Коштанским потоком, спушта са врха Церје (896 m) ка долини где се два потока спајају, налази се неколико занимљивих локалитета.²⁸ Идући од сеоског пута у поменутој долини узбрдо ка Церју, наилазимо на мању некрополу, а затим се, у наредних 200 метара низају топоними: *Црквиштије на Игриштију (Манастирштије), Игриштије, Ивића гробље (гробље на Игриштију)*.²⁹ Источно и западно од Игришта наилазимо на по једно *Селиштије*.³⁰ **Црквиште**

²⁸ Још је Љуба Павловић, професор Шабачке гимназије и чувени етнолог, обилазећи села некадашње Соколске нахије, приметио црквиште, као и остатке старих путева и некропола у селу Јакљу. Види: Љ. Павловић, *Соколска нахија. Ко смо ми Подринци: наши корени*, Београд 2003, 411–413 (репринт издање етнолошке студије објављене у *Насеља и њихово сјановништво* 26, Београд 1930).

²⁹ У недостатку писаних извора топоними су драгоцени извори за истраживање даље прошлости. О важности топонима за истраживање парохијске организације, и уопште црквене историје, види: С.Мишић, *Прикуљање нових историјских чињеница теренским истраживањима*, у: *Студије о средњовековном Полимљу*, Ниш 2012, 11–16; С.Мишић, *Црквине и црквиштија – неми сведоци прошлости*, у: *Студије о средњовековном Полимљу*, Ниш 2012, 16–22; С.Мишић, *Топонимаслика као извор за историјску географију*, у: *Студије о средњовековном Полимљу*, Ниш 2012, 22–34.

³⁰ Селиште је важан топоним, који указује на постојање насеља, односно његових трагова, на одређеном подручју. О селиштима види: Р.Михаљчић, *Селиштије*, у: *Лексикон српској средњеј века* (приредили С.Ђирковић-Р.Михаљчић), Београд 1999, 674,675.

(44.021398 северне географске ширине, 19.742659 источне географске дужине) се налази на брежуљку који се надвио над потесом Игриште — повећом равнијом површином која одудара од конфигурације околног брдовитог терена.³¹ Обухвата простор који се од врха брега, са две стране оивичен шумом, постепено шири и спушта у правцу северозапада, ка Игришту. На локалитету нема видљивих трагова било каквог објекта. Земља на којој се Црквисте налази припада породици Васић, која, из поштовања према светости земље у њиховом поседу, поменути парцелу не оре, већ користи за испашу стоке.³² Део старијих мештана локалитет назива и **Манастириште**, а према једној легенди на том месту се налазио манастир или црква у време „цара Лазара“. По предању, блага које је скривено од Турака и закопано у темеље храма може бити пронађено само у време великих киша, када се покажу темељи и улаз у богомољу.³³ Поменути мања некропола налази се у непосредној близини Црквиста. На њој се налазе три солидно очувана споменика типа *усадник*. Тешко је утврдити старост ових усадника — оквирно припадају периоду између 15. и 18. века.³⁴ Један део мештана прича да су то гробови „неких калуђера“, док неки спомињу причу о три јетрве које је истовремено убио гром. На суседном локалитету **Игриште** су, по сведочењима мештана, о великим хришћанским празницима, све до 20. века одржавана народна весеља, па је ова традиција надживела постојање самог храма испред кога су светковине одржаване. Иако се мештани ниси усаглашени око тога шта се налазило на поменутом простору у давна времена — манастир или црква, слажу се да је храм у неком тренутку премештен у оближњи заселак Мартићи, па одатле испод врха брда Вучак, како би био скривенији од Турака.³⁵ Такође се слажу у томе да су некрополе, и она испод Црквиста, и она изнад Игришта, заузимале већи простор него данас. Судећи по деловима надгробних споменика који се виде на падинама брда, околним парцелама, али и код оближње штале (по некима изграђене од израздијаних оближњих споменика), било још веће. Од Црквиста на север, ка гробљу на Игришту води сеоски пут. Идући њиме навише, у шумарку са леве стране виде се остаци пута за који старији мештани тврде да је најстарији пут у селу, старији и од турског друма. Изнад Игришта, на брду, налази се велико сеоско гробље, на коме се налазе надгробни споменици од периода позног Римског царства, па све до споменика подигнутих у прошлој деценији.³⁶

Заједно са мр Љиљаном Мандић, археологом из Народног музеја у Ужицу, учествовали смо, у својству водича и стручног сарадника, у прелиминарном рекогносцирању Црквиста и Игришта крајем априла 2013. године. Том приликом потвр-

³¹ За одређивање положаја користили смо компас и GPS апликацију на мобилном телефону.

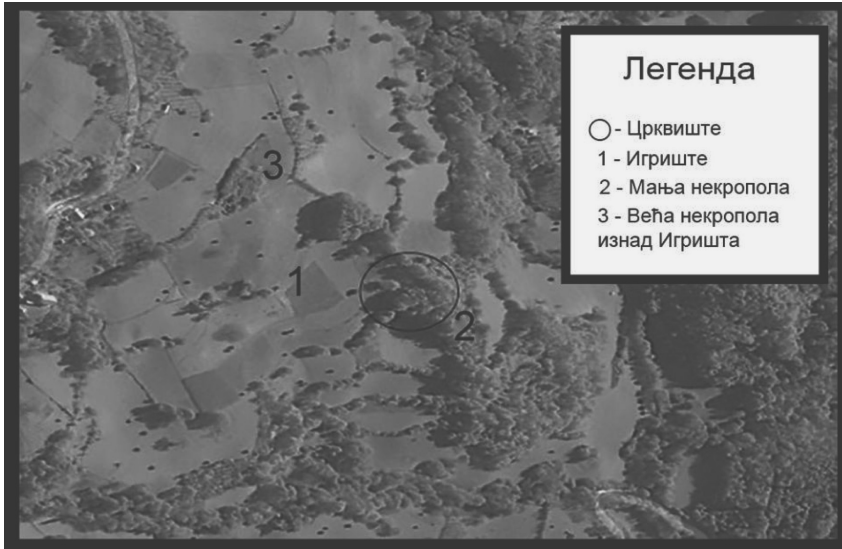
³² Према сведочењу Милана Васића, који је увек налазио времена да нас одведе на Игриште и прене-се предање генерацијама чувано у његовој породици.

³³ Према сведочењу Бранка Максимовића (1928–2005), једног од најбољих познавалаца локалног фолклора.

³⁴ Аутор је консултовао Емину Зечевић, кустоса Народног музеја у Београду, која важи за једног од највећих стручњака за позносредњовековне надгробне споменике Западног Балкана.

³⁵ По свему судећи, црква није дуго постојала у засеоку Мартићи. После неког времена храм је „преко ноћи“ растављен и пребачен („прелетео“) у још скровитији, шумовити крај испод врха брда званог Вучак. Легенда о премештању храма са Игришта у Мартиће, па затим, некада касније, на треће, још скривеније место — у шуму испод врха Вучака, позната је већини старијих становника села. Садашња капела у шуми испод Вучака подигнута је почетком 20. века, на месту старијег храма. Храм је и даље „невидљив“ за путнике на магистралном путу Бајина Башта-Косјерић, чија се траса негде истоветна, негде паралелна траси старог турског друма.

³⁶ Аутор је консултовао Снежану Ферјанчић, ванредног професора на Филозофском факултету у Београду, са катедре за Историју Старог века, у вези јединог споменика на коме је очуван фрагментарни натпис писан римском капиталом.

Карта бр.2: Сателитски снимак локалитета Црквиште

ђена је претпоставка о постојању античке и средњовековне некрополе, чији делови се и данас виде на гробљу над Игриштем. Даљих истраживања Црквишта и оближњих некропола није било због недостатка новчаних средстава. У недостатку писаних извора и археолошких истраживања локалитета, једине смернице за одређивање временског оквира у који би сместили цркву на Игришту су иселење домаћих муслимана из села (у време последњег аустро-турског рата 1788–1791. године), и из Ужичке и Соколске нахије (у време друге владавине кнеза Михаила Обреновића 1860–1868. године).³⁷ Како су премештања храма била последица опасности од Турака, она су свакако била завршена најкасније у време немира који су претходили рушењу тврђава Ужице и Соко, 1862. године.³⁸ Доњу хронолошку границу немогуће је одредити без озбиљнијих истраживања Црквишта и некрополе у непосредној близини.³⁹ Већина старијих мештана не прави разлику између цркве и манастира, попа и калуђера, па стога морамо опрезно приступати локалним предањима.⁴⁰ Легенде о премештању храма услед Турске опасности указују на то да је он највероватније изграђен од дрвета — што не би требало да нас изненађује, будући да су богомоље тог типа биле бројне на простору Западне Србије у време владавине Османлија.⁴¹ Свакако не би требало искључивати могућност да је та црква настала

³⁷ Љ. Павловић, *Соколска нахија. Ко смо ми Подринци: наши корени*, Београд 2003, 411; Р. Љушић, *Српска државност 19. века*, Београд 2008, 151–153.

³⁸ Р. Љушић, *Српска државност 19. века*, Београд 2008, 152,153; М. Поповић, *Ужички траг*, Ужице 2004², 148–153.

³⁹ Јакаљ се помиње први пут као село у османском поименичном попису Смедеревског санџака из 1525. године. Међутим, међу пописаним становницима не помиње се ниједно свештено лице. А. С. Аличић, *Турски кайастарски појиси неких појучја западне Србије I*, Чачак 1984, 617,618.

⁴⁰ Занимљиво је поменути да је и у оближњем селу Својдрут забележена легенда о постојању манастира и калуђера. Предање их смешта у 18. век. Сматра се да се и овде радило о богомољи изграђеној од дрвета. У неком тренутку манастир је постао црква, запаљена у време између два српска устанка, између 1813. и 1815. године. Види: С.Игњић, *Ројачица: варошица у крај Дрине*, Београд 1999, 137–139.

⁴¹ О црквама брвнарама и црквеним приликама у последњим столећима османске владавине види: Р. Павићевић-Поповић и други, *Молићава у јори: цркве брвнаре у Србији*, Београд 1994; Н. Радосављевић, *Ужичко-ваљевска митрополија 1738–1804*, Ваљево 2000.

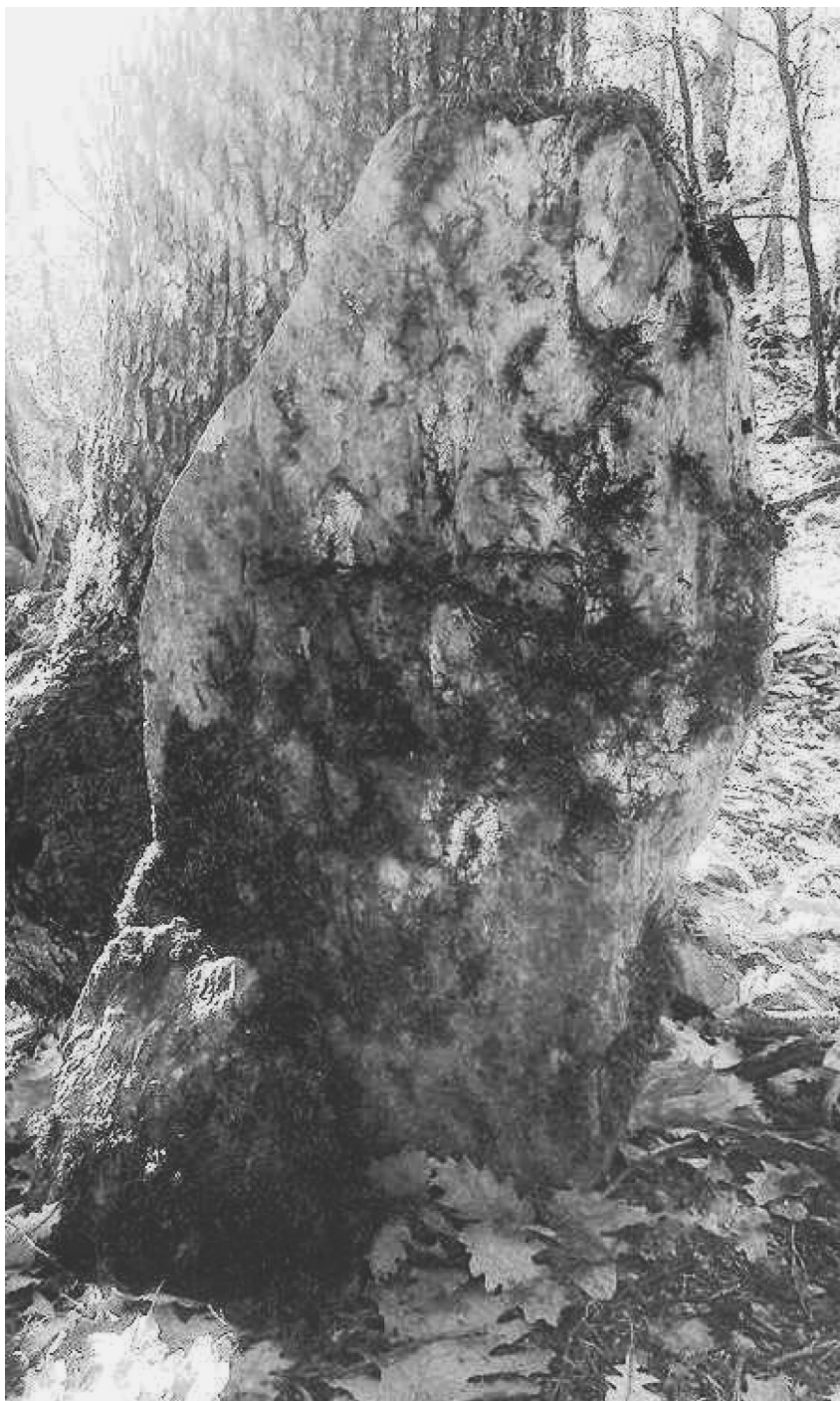
на месту старијег храма, што би се слагало и са предањем о манастиру и калуђери-ма, и са оближњим усадницима обраслим столетном маховином, последњим чувари-ма овог светог места.

Слика бр. 4: Црквиште на Игришту (фотографисао Миломир Максимовић)

Слика бр.5 : Надгробни споменик поред штанице на Игришту, по неким мештанима направљене од остатака надгробних споменика (фотографисао Миломир Максимовић)

Слика бр.6: један од преосталих усадника на мањој некрополи испод Црквишта (фотографи-
сао Миломир Максимовић). Латински крст, којим је споменик
украшен, постао је видљив тек након уклањања маховине
која је обавила споменик.

Слика бр.7: остатак каменог крста у близини Црквишта, највероватније део уништеног надгробног споменика (фотографисао Миломир Максимовић)

Summary: In this article, based on Serbian and Ottoman narrative sources, and local material culture (fiala, stone walls), we got to a conclusion that the oldest church in Užice, better known as church Ružica in folk tradition, was located on a hillside above the brook Uremovac. The church was most probably transformed into a masjid (masjid od Rustem vojvoda, miralay), and then into a mosque (Alaybeg's mosque or Sheikh's mosque), during the sixteenth century. At the end of the nineteenth century, the walls of the temple were tore down, and at the end of the twentieth century modern buildings and a parking lot were constructed on its location (modern day Toplička street). In the second part of our work we investigated toponym Crkvište (Manastirište) in the village of Jakalj (located in the area of Municipality of Bajina Bašta), as well as the surrounding toponyms (Igrište, Selište, cemetery at Igrište). In this work we have published the results of preliminary reconnaissance of the aforementioned localities.